

SOCJALIZACJA DO KULTURY FIZYCZNEJ A PIELGRZYMOWANIE

W Polsce pielgrzymowanie jest bardzo ważną częścią ruchu turystycznego. Polacy w zestawieniu z innymi narodami odznaczają się relatywnie dużą pobożnością. Wiara religijna jest nieodłącznym elementem dziedzictwa kulturowego Rzeczypospolitej. Nie bez znaczenia pozostaje również istotna rola Kościoła rzymskokatolickiego w dziejach polskiego narodu. Jan Paweł II wydaje się być najlepszym przykładem uosobienia tej roli. Turystyka religijna w Polsce jest jednak w dużej mierze niewykorzystanym i być może niedocenianym potencjałem, także w obszarze badań naukowych. Widoczny jest niedostatek syntetycznych monografii poświęconych temu zagadnieniu.

Kultura fizyczna może być rozumiana jako zasób wzorów, symboli, wartości i zachowań, z których w odpowiednim czasie jednostka jest w stanie czerpać w wybrany sposób¹. Za jeden z owych sposobów można uznać uczestnictwo w pielgrzymce. Zbadanie socjalizacyjnej siły pielgrzymowania, a także okoliczności niezbędnych bądź sprzyjających socjalizacji do kultury fizycznej poprzez pielgrzymowanie przekracza możliwości tej pracy. Niemniej jednak na podstawie wyników badań podjęto rozważania na temat aspektów: fizyczno-sprawnościowego, zdrowotnego, poznawczego, społecznego oraz wspólnotowego w odpowiedziach pielgrzymów. Fizyczno-sprawnościowy i zdrowotny z uwagi na nabywanie kultury fizycznej poprzez uczestnictwo w pielgrzymce. Poznawczy ze względu na społeczne uczenie się i przekazywanie kultury poprzez socjalizację w ogóle. Społeczny i wspólnotowy natomiast, z uwagi na kształtowanie osobowości społecznej oraz interakcyjny charakter tejże socjalizacji.

Analizę wyników badań warto poprzedzić krótkimi rozważaniami na temat pojęć kluczowych dla niniejszej pracy. Należą do nich: pielgrzymka, socjalizacja oraz nabywanie kultury fizycznej.

¹ Z. Dziubiński (2011) *Socjalizacja do kultury fizycznej* [w:] Z. Dziubiński, Z. Krawczyk (red.) *Socjologia kultury fizycznej*. Warszawa, s. 205.

Etymologia i rozumienie pojęcia „pielgrzymka”

Etymologia słowa „pielgrzymka” sięga wczesnej starożytności. Przygodnego podróżnego, pielgrzymka nazywano *per-epi-demos* („cudzoziemiec”, „nierezydent”). Używany pierwotnie łacińskim słowem *peregrinus* określano osobę podróżującą po obcych krajach lub nieposiadającą obywatelstwa. Powstało ono z wyrazów *per-agros* i oznacza kogoś, kto przechodzi przez pole, będące poza jego domem, a nawet z dala od domu. *Peregre* znaczy „na obczyźnie”, „nie w domu”, „za granicą”. Słowem *peregrinatio* określało się pobyt i zwiedzanie obcych krajów poza granicami swojego.

Dopiero od XII wieku słowo *peregrinatio* oznaczało konkretną praktykę religijną związaną z odwiedzaniem miejsc świętych. W polskiej literaturze, głównie od XX wieku, znaleźć można wyrazy: „pielgrzymstwo”, „pątnictwo” lub „pątnik”, „pielgrzymowanie”, „peregrynacja”, „pielgrzymka” czy „pielgrzym”. Wśród historyków znane jest też słowo „pąć”, które oznacza również „pielgrzymkę do świętych miejsc”

Pielgrzymka w najbardziej ogólnym ujęciu, to podróż podjęta z powodów religijnych do miejsca uznanego za święte (*locus sacer*) ze względu na nadzwyczajne przejawy oddziaływania Boga czy bóstwa. Podejmowana jest w celu spełnienia konkretnych aktów religijnych, pokuty i pobożności. Jej sedno od zawsze bierze się z potrzeby obcowania z *sacrum*².

Migracje pielgrzymkowe złożone są z trzech głównych elementów: człowieka (*homo religiosus*), przestrzeni oraz *sacrum*. Przestrzeń pielgrzymkowa daje możliwość uświęcenia. Jej ramy, to punkt wyjścia i punkt docelowy, który jest także początkiem powrotu. Nieodłącznym elementem każdej pielgrzymki jest pokonanie danej przestrzeni sakralnej. Pielgrzymki są często związane ze świątyniami. Najważniejsze z nich posiadają status „sanktuarium”. Są one miejscami szczególnej obecności Boga. Pielgrzymki mogą być indywidualne lub grupowe. Ich motywy są bardzo różne. Odbywają się pielgrzymki: pokutne, dziękczynne, błagalne czy wotywnie, czyli stanowiące narzędzie wypełnienia ślubów lub przyrzeczeń³.

Ludzkie podróże zapoczątkowane zostały przez pielgrzymowanie do miejsc świętych: Rzymu, Santiago de Compostela czy Mekki. Ideę tę powieliło wielu badaczy. Victor Turner, który zgłębiał wiedzę na temat podróżowania zaproponował teorię nazywaną analizą procesualną, odwołującą się do idei *rites de passage* Arnolda van Gennepa. Ryty lub też rytuały przejścia to „rytuały, które towarzyszą każdej zmianie miejsca, stanu, pozycji społecznej czy wieku”⁴. Każdy rytuał ma trzy fazy. „Faza pierwsza to oddzielenie, *separacja*. Składają się na nią zachowania symbolizujące „oderwanie” się jednostki lub

2 A. Jackowski (2004) *Pielgrzymowanie*. Wrocław.

3 *Op. cit.*

4 K. Podemski (2005) *Socjologia podróży*. Poznań, s. 44.

grupy od pewnego „stanu”, jakim jest określone miejsce w strukturze społecznej lub warunki kulturowe. Druga faza nosi nazwę *liminalna* (*limen*, łac. – próg, rozgraniczenie), progowa. Jest to faza przejścia przez rzeczywistość kulturową, która posiada jedynie niewiele lub nawet nie posiada wcale elementów znanych uprzednio czy antycypowanych w przyszłości. Liminalność to stan zawieszenia, stan pomiędzy. Jednostka liminalna nie należy ani tu, ani tam. Przykładem takiego indywiduum jest dla Turnera przede wszystkim neofita. Wreszcie faza ostatnia – faza agregacji – *reinkorporacji*, ponownego włączenia w struktury⁵. Turner łączy liminalność z dwoma przeciwstawnymi formami życia społecznego: *strukturą* oraz *communitas*. *Struktury* mają zróżnicowane pozycje i hierarchiczny system, ludzie są od siebie oddzielni. W *communitas* brak jest wyraźnego zróżnicowania i struktury. Liminalne role i sytuacje są zwykle związane z magiczno-religijnymi własnościami. Liminalność natomiast, to jeden z wyrazów *communitas*. Jednostki czy grupy w fazie liminalnej tworzą sferę kulturową bardzo bogatą w kosmologię opartą o symbole niewerbalne⁶.

Pielgrzymki wielkich światowych religii mają, według Turnera, liminalny charakter. Obejmują najistotniejsze rytuały inicjacji w okresie dojrzewania, zaczerpnięte ze społeczeństw plemiennych. Pielgrzymka odznacza się dłuższą liminalnością, niż inne rytuały inicjacyjne. Odbywana jest w religijnej atmosferze i napięciu emocjonalnym. Im bardziej pielgrzym zbliży się do celu, czyli obiektu kultu, tym bardziej sakralny charakter ma podróż. Jednak w miarę zbliżania się do celu potęgują się także zagrożenia i niewygody. Turner widzi w pielgrzymkach rytuał przejścia przede wszystkim dlatego, że masowo odrywają one człowieka od utartej struktury, rutyny czy konwencji i umieszczają w zupełnie innej. Pielgrzymki spełniały funkcję stabilizującą w społeczeństwie feudalnym. Obecnie nie są już tak zintegrowane. Nie tworzą też większego systemu społeczno-kulturowego⁷

Joel E. Cohen, opierając się o koncepcję Mircei Eliadego, odnosił się do idei istnienia w każdej religii „sfery świętej, sfery absolutnej rzeczywistości”⁸, nazywanej „centrum” Turner zaznaczał, że „centrum” nie musi, ale może być oddalone, a żeby się do niego dostać trzeba odbyć pielgrzymkę. Cohen nie postrzega „centrum” wyłącznie w kategoriach religijnych. Odnosząc się do Edwarda Shilsa pisał o „charyzmatycznym centrum” najwyższych wartości, które ma każda społeczność. Przyjął, w granicach teorii, że na każdą jednostkę przypada najwyżej jedno „centrum”, choć przyznał, że są osoby posiadające więcej „centrów” Do takich osób należą „humaniści” postrzegający wszystkie kultury jako dorobek ludzkości, a także „dualiści” lokujący się w kulturo-

5 *Op. cit.*, s. 44-45.

6 *Op. cit.*

7 *Op. cit.*

8 *Op. cit.*, s. 51.

wym pograniczu (np. amerykańscy syjoniści). Znalezienie nowego „centrum” musi być poprzedzone wyobcowaniem we własnej kulturze i społeczeństwie. Jeżeli człowiek podejmuje dobrowolną decyzję o wyruszeniu w podróż, to świadczy to o jakimś braku w jego życiowej przestrzeni. Ubytek ten jest wart poświęcenia i trudów w podróży. Podstawową sprawą jest odkrycie i opisanie „centrum duchowego” danego człowieka.

Pielgrzymki nie muszą mieć koniecznie charakteru religijnego. Jest przecież wiele pielgrzymek kulturowych, do źródeł cywilizacji, do wielkich centrów minionej bądź współczesnej kultury. Podróże do Mauzoleum Lenina czy pomnika Lincolna można zaliczyć do pielgrzymek politycznych. Pielgrzymki, to także podróże aktualnie nazywane etnicznymi. Cohen za pielgrzymki uważa podróże diaspory żydowskiej, zwłaszcza syjonistów, do Izraela czy Amerykanów irlandzkiego lub włoskiego pochodzenia, do rodzimych krajów. Z uwagi na różnice cywilizacyjne również wyprawy czarnych Amerykanów odwiedzających Afrykę w poszukiwaniu „korzeni” wydają się być bardzo interesujące⁹

Wielu autorów pisało na temat poszukiwania nowej tożsamości, autentyzmu, centrum duchowego czy ucieczki od rzeczywistości poprzez podróż. Zastanawiające są powody podróży Japończyków na jedną z angielskich wsi, do domu Beatrix Potter, autorki książki *Peter the Rabbit*, a także w krainę Ani z Zielonego Wzgórza, miejsce akcji powieści Lucy Maud Montgomery, na Wyspie Księcia Edwarda, u wybrzeży Kanady. Ten swoisty rodzaj turystyki nazwano pielgrzymką w poszukiwaniu *forusato* (japońskie określenie „krajów dzieciństwa”). Zjawisko to wyjaśnia się kryzysem rodzimej kultury, a co za tym idzie tożsamości współczesnych Japończyków, którzy odarci ze swoich tradycji, poszukują ich w angielskich książkach dla dzieci¹⁰.

Fundamentem pielgrzymki jest cud o nadzwyczajnej mocy zaistniały w konkretnym miejscu uznanym za święte. Ludzie przybywają tam w celu realizacji potrzeb religijnych, świeckich lub wyproszenia określonych łask u Boga czy bóstwa, za pośrednictwem świętych albo cudownych przedmiotów, symboli, znaków itp. Cud określony w czasie i przestrzeni jest więc motywem podróży do świętego miejsca w konkretnym celu¹¹.

Ze względu na różne funkcje religijne i świeckie pielgrzymka ma wiele definicji. Z teologicznego punktu widzenia jej głównym celem jest pogłębianie religijności. Z tego powodu pielgrzymki obecne są w każdej dużej religii. Prawo kanoniczne określa pielgrzymkę jako „podróż w celach religijnych do miejsc słynnych z łask bożych”¹². Teolog widzi w pielgrzymce podróż uмотywowaną religijnie, z pobożności. Podejmuje ją osoba nazywana pątnikiem

9 *Op. cit.*

10 *Op. cit.*

11 J. Baniak (2004) *Pielgrzymka religijna*. „Przegląd Religioznawczy” nr 1.

12 *Op. cit.*, s. 39.

w celu uzyskania konkretnej łaski, odpustu lub odbycia pokuty. Podróż ma być zewnętrzną manifestacją pobożności pątnika lub środkiem do uzyskania szczególnej łaski w uświęconym miejscu. Pielgrzymkę określa się też jako umotywowane religijnie odwiedzanie miejsc, wybranych przez samego Boga, w których jest on bardziej osiągalny.

Krótką charakterystyka socjalizacji

Pojęcie „socjalizacja” było często definiowane i opisywane w literaturze przedmiotu. Definicja Jonathana H. Turnera zakłada, że „każdy z nas staje się człowiekiem dzięki interakcjom z innymi ludźmi; poprzez interakcje zdobywamy osobowość, uczymy się funkcjonować w społeczeństwie i kierować swoim życiem. Ów proces wprowadzania w kulturę i w strukturę społeczną, zwany socjalizacją, jest równie ważny dla społeczeństwa, jak i dla jednostki. Bez niego nie wiedzielibyśmy, co mamy cenić, co robić, jak myśleć, mówić, dokąd iść ani jak reagować. Nie bylibyśmy ludźmi. I choć socjalizacja ma największe znaczenie we wczesnym okresie życia, to podlegamy jej procesom stale, aż do końca naszych dni. Dzięki niej potrafimy wchodzić w nowe sytuacje życiowe; bez tego bylibyśmy pozbawionymi plastyczności robotami i ofiarami doświadczeń z pierwszego etapu życia”¹³.

Socjalizacja jest złożonym procesem uczenia się wiedzy, umiejętności, wartości i norm najbardziej znaczących dla uczestnictwa w życiu społecznym. Nazywana jest także procesem uspołeczniania, który polega na przekształcaniu przez instytucje społeczne osoby ludzkiej w indywidualium wyposażone w osobowość społeczną¹⁴.

Sposoby nabywania kultury fizycznej

Rozumienie socjalizacji zakłada przyswajanie przez jednostkę ludzką norm i wzorów życia społecznego oraz kultury, a także wpływ społeczeństwa na tę jednostkę skutkujący przyznaniem jej statusu członka określonej zbiorowości. Proces socjalizacji jest wielopłaszczyznowy. Dzieli się również na konkretne etapy. Dziecko wchodzące w życie społeczne uczy się czynności potrzebnych do życia w zbiorowości. Nabywa również wiedzę i umiejętności niezbędne do uczestnictwa w kulturze fizycznej. Uczy się chodzenia, biegania, używania rąk i nóg w realizacji zadań ruchowych, zasad zabaw i gier zespołowych oraz rywalizacji według zasad i wzorów kulturowych¹⁵.

13 J.H. Turner (1998) *Socjologia. Koncepcje i ich zastosowanie*. Poznań, s. 83.

14 M. Lenartowicz (1999) *Wpływ rodzeństwa na proces socjalizacji sportowej dzieci i młodzieży*. „Roczniki Naukowe AWF w Warszawie” Tom XXXVIII, s. 165.

15 Z. Dziubiński, K.W. Jankowski (red.) (2009) *Kultura fizyczna w społeczeństwie nowoczesnym*. Warszawa.

Dalsze etapy procesu socjalizacji zakładają naukę konkretnych ról i zajmowania określonych pozycji społecznych. Mowa tu o roli syna, córki, pozycji w rodzinie, roli ucznia, uczestnika grupy rówieśniczej, członka klubu sportowego czy nawet reprezentanta kraju w danej dyscyplinie sportowej.

Jednostka uczy się zajmowania określonych ról społecznych przez całe życie. Dzieje się tak, ponieważ formy uczestnictwa w kulturze fizycznej oraz kontekst społeczno-kulturowy, w którym jednostka żyje stale się zmieniają. Zabawy ruchowe charakterystyczne dla wieku dziecięcego nie są interesującym sposobem uczestnictwa w kulturze fizycznej dla osoby dorosłej, która poszukuje dla siebie bardziej odpowiednich form. Można do nich zaliczyć: żeglarstwo, jazdę na nartach, grę w piłkę nożną czy udział w wycieczkach turystycznych. Inne formy będą atrakcyjne dla roli emeryta posiadającego mniejszy potencjał zdrowotny i ruchowy. Jednostka w trakcie swojego rozwoju nabywa wiedzę i umiejętności oraz przyjmuje nowe role uczestnika kultury fizycznej pozostając w zgodzie z innymi rolami społecznymi wynikającymi z płci, wieku, stanu zdrowia, sprawności fizycznej, wykształcenia, zamożności, miejsca zamieszkania, wykonywanego zawodu czy pozycji społecznej¹⁶. „Kultura fizyczna zatem może być rozumiana jako swoisty rezerwuar ideałów, wzorów, symboli, wartości i zachowań, z których jednostka, na różnych etapach swego rozwoju w sposób selektywny korzysta”¹⁷.

Nabywanie kultury fizycznej zachodzi zawsze w konkretnych środowiskach wychowawczych. Do najczęściej wymienianych przy tej okazji należą rodzina, grupy rówieśnicze, otoczenie sąsiedzkie, instytucje wychowawcze, w tym przede wszystkim szkoła. Wymienione środowiska w różny sposób wpływają na nabywanie kultury fizycznej. Mają również zróżnicowaną socjalizacyjną siłę, a także odmienne okoliczności niezbędne do wywołania, na danym etapie tego procesu, spodziewanego efektu¹⁸.

Metodologia badań

Celem badań, których wyniki wykorzystano w niniejszej pracy było poznanie cech społeczno-demograficznych uczestników Warszawskiej Akademickiej Pielgrzymki Metropolitalnej na Jasną Górę, oczekiwań pątników względem pielgrzymki oraz spełnienia tych oczekiwań. Badania miały charakter ilościowy. Dążąc do rozwiązania sformułowanego problemu badawczego koniecznym stało się wytypowanie metody badawczej. Za najbardziej adekwatną, obok badań literaturowych, uznano metodę wywiadu z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety własnego autorstwa. Badaniami objęto

16 Z. Dziubiński (2009) *Socjalizacja do kultury fizycznej. Socjologiczna próba przybliżenia zagadnienia*. „Lider” nr 12.

17 Z. Dziubiński (2011) *Socjalizacja do kultury...*, *op. cit.*, s. 205.

18 *Op. cit.*, s. 206.

136 uczestników Warszawskiej Akademickiej Pielgrzymki Metropolitalnej na Jasną Górę, posiadających konto w serwisie społecznościowym *Grono.net*. Badania przeprowadzono w maju 2010 roku. Respondentów dobrano według kolejności uczestnictwa w gronie tematycznym poświęconym wyżej wymienionej pielgrzymce.

Wyniki badań

Analiza odpowiedzi uczestników ankiety wykazała, że żaden respondent nie postrzega fizycznego i zdrowotnego wzmocnienia się jako głównego motywu udziału w pielgrzymce. Zaledwie 1% badanych wskazało sferę sprawnościową i zdrowotną jako nadrzędny cel pielgrzymki. Dla 6% respondentów powodem uczestnictwa w pielgrzymce była chęć sprawdzenia swojej odporności na trudy i wysiłek.

Spośród respondentów 32% należało do wspólnoty religijnej w Kościele. Dla 12 % badanych główną motywacją udziału w pielgrzymce są względy poznawcze, a dla 9% – potrzeba bycia z innymi. 13% respondentów główny cel pielgrzymki widzi w sferze społecznej i wspólnotowej. Dla 23% badanych powodem uczestnictwa w pielgrzymce jest chęć zobaczenia i doświadczenia czegoś nowego, a dla 5% – chęć poznania nowych ludzi. Aż 74% respondentów przyznało, że ich oczekiwania dotyczące uczestnictwa w pielgrzymce na pewno zostały spełnione. Natomiast 24% badanych uznało, że pielgrzymka raczej spełniła ich oczekiwania, zaś 13% respondentów stwierdziło, że ich oczekiwania zostały spełnione w sferze poznawczej. Kolejne 7% badanych zadeklarowało spełnienie oczekiwań w sferze towarzyskiej, a 4% respondentów przyznało, że ich oczekiwania w najwyższym stopniu zostały spełnione w sferze sprawnościowej i zdrowotnej.

Wśród badanych pątników 46% stwierdziło, że pielgrzymka raczej wpłynęła na zmianę ich dalszego życia, 41% uznało, że poprzez pielgrzymkę w ich życiu z pewnością zaszły zmiany, natomiast 44% respondentów po pielgrzymce doszło do wniosku, że należy być lepszym dla drugiego człowieka. Jedynie 14% badanych wywnioskowało, że powinni dążyć do wyeliminowania swoich niedoskonałości społecznych i psychicznych. Po pielgrzymce nikt z respondentów nie postanowił przede wszystkim bardziej zadbać o zdrowie i sprawność fizyczną.

Podsumowanie i wnioski

Reasumując treść wyników badań należy przyznać, iż nabywanie kultury fizycznej poprzez uczestnictwo w pielgrzymce wydaje się być zjawiskiem marginalnym. Aktywność fizyczna w formie pielgrzymowania jest ze swej istoty nasycona znaczeniem transcendentnym, niejako przeciwnym cielesne-

mu *profanum*. Może to być powód tego stanu rzeczy. Jednostki, które wskazały sferę sprawnościową i zdrowotną jako główny cel pielgrzymki oraz indywidua upatrujące powód uczestnictwa w chęci sprawdzenia swojej odporności na trudy i wysiłek, są wyjątkami. Trudno sobie jednak wyobrazić rolę społeczną pielgrzymy czy pątnika pozbawioną kontekstu sprawnościowego czy też zmagania z trudami drogi oraz wysiłkiem fizycznym.

Znaczący odsetek badanych, który główną motywację udziału w pielgrzymce upatruje w aspekcie poznawczym, chęci zobaczenia i doświadczenia czegoś nowego czy spotkania nowych ludzi dowodzi, że społeczne uczenie się i przekazywanie kultury w ujęciu ogólnym jest nieustannie obecne na szlaku pielgrzymkowym. Grupa respondentów należących do wspólnoty religijnej, pielgrzymujących głównie z potrzeby bycia z innymi bądź widzących cel pielgrzymki w sferze społecznej i wspólnotowej pozwala sądzić, że pielgrzymowanie stwarza bardzo dobre warunki do kształtowania osobowości społecznej. Efekt może być jeszcze wzmocniony lub osłabiony poprzez podróże z rodziną czy rówieśnikami. Kierunek działania tych środowisk wychowawczych uzależniony jest od zaistniałych okoliczności. Niemal połowa badanych, która po pielgrzymce doszła do wniosku, że należy być lepszym dla drugiego człowieka oraz dążyć do wyeliminowania swoich niedoskonałości społecznych i psychicznych podkreśla interakcyjny charakter ogólnie pojętej socjalizacji w drodze do miejsca świętego.

Na uwagę zasługuje fakt całkowitego lub częściowego spełnienia przez pielgrzymkę oczekiwań przytłaczającej większości pątników, również w sferze poznawczej i towarzyskiej, a nawet sprawnościowej i zdrowotnej. Badani podobnie odpowiadali w kwestii wpływu pielgrzymki na zmianę dalszego życia.